

פירוש "המאור הקטן" על שלושת הברייתות בענין "סוד העיבור" / קו התאריך במס' ראש השנה (כ:), בתוספת פיסוק, הדגשות וביאור כדי להקל על הלומד

3.2

'מולד' לעניינינו נקרא המצב האסטרונומי, שבו הירח נמצא בדיוק על קו דמיוני בין כדור הארץ ובין השמש.

תמצית הפירוש בענין "קו התאריך":

לפי ה"כוזרי", הקשר בין ארץ ישראל להתחלת הימים ("קו התאריך") נקבע על ידי שתי ברייתות במס' ראש השנה (כ:). בסוגיית "סוד העיבור", דהיינו קביעת ראש חודש על פי החשבון. הסוד הזה נעוץ בהבדל בין "נולד קודם חצות" ל"נולד אחר חצות", שמתפרש על פי הברייתות כדלקמן:

(1) כי סליק רבי זירא שלח להו: צריך שיהא לילה ויום מן החדש

(2) וזו שאמר אבא אבוה דר' שמלאי: מחשבין את תולדתו; נולד קודם חצות - בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה. לא נולד קודם חצות - בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה

לפי הסבר "בעל המאור", שזהה לשיטת ה"כוזרי", חשבון המולד נעשה לפי ירושלים וארץ ישראל, אבל הראייה הראשונה של הלבנה, ו"לילה ויום מן החדש", לא חייבים להיות שם, אלא אפשר בכל מקום אחר. עוד הוא קובע שאי אפשר לראות את הירח משך 24 שעות לפני המולד ו-24 שעות אחרי המולד באף מקום בעולם.

יוצא מכל הנתונים הנ"ל שביום שאנו רוצים לעשותו ראש חודש על פי החשבון, מספיק שהמולד חל בירושלים רגע לפני חצות היום של אותו יום, והרי יש מקום בעולם שבאותו רגע שוקעת החמה ומתחיל היום של ארץ ישראל, ושם יהיה "לילה ויום" של אותו יום אחרי המולד, וכן הראייה הראשונה אפשרית בסוף אותו יום שם. אבל אם המולד חל אחר חצות, אין כבר מקום בעולם שעונה לכל הנתונים. מפני שעד חצות היום עברו 18 שעות מתחילת היום בשקיעה, אותה ההתחלה בינתיים היגיעה למקום שנמצא 18 שעות מערבה מארץ ישראל (=270 מעלות, =90 מעלות לכיוון מזרח, דהיינו קו אורך שאנחלי), ושם קו התאריך.

הפירוש המפורט:

"אמר שמואל: יכולנא לתקוני לכולה גולה! אמר ליה אבא אבוה דרבי שמלאי לשמואל: ידע מר האי מילתא דתניא בסוד העיבור 'נולד קודם חצות או נולד אחר חצות' א"ל: לא. אמר ליה: מדהא לא ידע מר, איכא מילי אחרנייתא דלא ידע מר".

מכאן שלחישוב ראש חודש ללא עדים, דהיינו על פי "סוד העיבור", יש לדעת כהרכב מרכזי את ההבדל בין "נולד קודם חצות" ל"נולד אחר חצות".

(ברייטא א') כי סליק רבי זירא שלח להו: צריך שיהא לילה ויום מן החדש

לפי זה רק אם יש לנו לילה שלם ויום שלם, דהיינו 24 שעות שלמות, אחרי ה'מולד', אפשר לראות את הירח החדש [לפחות תיאורטית, כי אם אז אור השמש עדיין חזק, רואים את הירח החדש בפועל אפילו יותר מאוחר], ומתוך כך לעשות אותו יום ראש חודש; לדוגמה: אם ה'מולד' היה לפחות קצת לפני השקיעה, אפשר לעשות את היום שמתחיל באותה השקיעה ראש חודש, כי הרי כל הלילה וכל היום שאחריו חלים כבר אחרי ה'מולד', והירח החדש נראה פעם ראשונה בסוף של אותו יום. ובכלל, כל עוד שהמולד חל במשך היום, תמיד החלק של היום שלפני המולד שייך עדיין לחודש הישן, ויוצא שאותו יום לא עומד בתנאי של הברייתא כדי לעשות אותו ראש חודש.

(ברייטא ב') וזו שאמר אבא אבוה דר' שמלאי: מחשבין את תולדתו; נולד קודם חצות - בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה. לא נולד קודם חצות - בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה

ז"א, כל עוד שה'מולד' חל לפני חצות היום, בידוע שנראה הירח החדש לפני השקיעה של אותו יום, דהיינו כבר אחרי שש שעות, ולכן אפשר לעשות אותו יום עצמו ראש חודש; לא נולד קודם חצות - אי אפשר. אם כן סתירה ברורה לברייטא הראשונה, והרז"ה בא לישב אותה, כשבדרך אנחנו גם מרוויחים את "קו התאריך".

(ברייתא ג') רבי זירא אמר רב נחמן: כ"ד שעי מכסי סיהרא; לדין שית מעתיקא ותמני סרי מחדתא, לדירהו שית מחדתא ותמני סרי מעתיקא

א. מבוא

"כי סליק רבי זירא אמר צריך שיהא לילה ויום מן החדש" יש בכאן שלש שמועות עמוקות בסודותיהן וקשות בפירושיהן והם סתומות ונעלמות מלב רוב החכמים עד שדנו לפי דעתם שאינן כהלכה וזה דבר של תימה: איך יהיו כל הדברים אמורים בתלמוד בסוד העיבור שלא כהלכה, ואיך נסמוך על הקונדרסין המחוברים בסוד העיבור ונניח התלמוד הערוך לפנינו? ועל כן אני אומר כי כל השמועות הללו כהלכה הן אמורות וכל דבריהם הם יסוד לסוד העיבור המסור בידינו, אבל הפירוש הרחוק מי ידענו ועמוק עמוק מי ימצאנו ואני אומר כמי שאמר כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ולא למדתי חכמה ודעת קדושים אדע וכמעט שהדיחוני בחכמתם חכמי ספרד ז"ל נשאני לבי לכתוב דעתי בפירוש שמועות הללו, וראיתי להקדים לך הקדמות שהן לך כיסודות והעמודים לתמוך בהם הסודות הרמוזים מדרכי החכמה בשמועות הללו."

ב. הקדמה א'

"דע לך כי אין היום והלילה שוים בזמנם כאחת בכל מקומות היישוב ולא בכל הארץ כולה, כי כל עשרים וארבע שעות מן היום ומן הלילה כל שעה מהן היא ערב במקום אחד ובקר במקום אחר על פני אורך הארץ כולה, והיא כהקפת הגלגל עליה המקיף ממזרח למערב וזה הוא הפי' בויהי ערב ויהי בקר האמור בימי בראשית",

בגלל סבוב כדור הארץ סביב עצמו נגד כיוון השעון נראה כאילו השמש סובבת אותו, ואורה עוברת עליו ממזרח למערב, כך שכל מקום בקו רוחב אחד בכדור הארץ יש לו מצב מיוחד שלו כלפי השמש וא"כ באותו רגע יש במקום אחד בוקר ובמקום אחר ערב וכן הלאה.

"והקו המקיף את אורך הארץ [= "קו רוחב" בלשוננו] על פני הפלך הרביעי משבעת הפלכים [הגדרה שרירותית של הרו"ה של חתיכות רוחב מסויים] והיא האמצעי ביישוב יש לו ד' נקודות כנגד ד' רבעי היום",

כל הקף כדור הארץ בקו רוחב שוה 360 מעלות [וכן מודדים כל הקף של עיגול כנגד 360 מעלות], לכן רבע = 90 מעלות,

"שהם:

[1.] תחלת היום ו-2. [תחלת הלילה ו-3. [חצי היום ו-4. [חצי הלילה וגם אלה ד' רבעי היום הם במזג מן הלח והיבש ומן הקור והחום כנגד ד' תקופות השנה",

כנראה בזה הוא מתכוון ל"קו אורך" (לפי לשוננו) אחד, גם קו זה חוצה ים ויבשה, אבל ענינו וענין ד' תקופות השנה לא נצרך לכאן; והוא חוזר ל"קו רוחב" (לפי לשוננו):

"וארבע נקודות אשר בקו הסובב את אורך הארץ: הראשונה קצה המזרח ויושביה הם השוכנים על שפת ים אוקיאנוס במזרח",

ושם באופן פשוט עובר "קו התאריך" לפי הרו"ה.

נוסיף כאן תיאור קצר של הקו הזה במושגים של היום, ולשם הביאור נלך לפי קו האורך המדויק. הוא נמצא במרחק של יח' שעות סיבוב השמש מערבה מארץ ישראל. לפי

הסימון הנהוג היום בעולם זה ב-125 מעלות אורך מזרח מגרינוויץ' [כפר על יד לונדון]. השיטה הזאת מחלקת את כדור הארץ לחצי מזרחי ולחצי מערבי מגרינוויץ', כל חצי 180°; לפי זה ירושלים נמצאת ב-35 מעלות אורך מזרח, נוסף לזה 90 מעלות מזרחה, דהיינו רבע כדור הארץ, ונגיע ל-125 מעלות הנ"ל. א"כ קו התאריך עובר מזרחה מרוב יבשת סין, מהקצה הצפון-מזרחי בעיר חרבין, חוצה את חצי האי קוריה, ממשיך בים מזרחה מהאיים הפיליפינים וחותר את השליש המערבי של אוסטרליה. אפשר לומר, לפחות לגבי היבשת של מזרח אסיה, שאפילו היום הישוב האנושי לא מגיע אלא עד הקו הזה, ומעבר לו יש רק איכלוס מינימלי עד קצה היבשת, גם בסין, גם צפונה לה ברוסיה (סיביר, העיר ולדיוסטוק וכדומה), כך שקו התאריך לא מפריע שם כל כך, אפילו כשהוא עובר בארץ, במיוחד בתקופת הראשונים. כך ניתן לחלק בין "שוכני קצה המזרח" המפוזרים בצד המזרחי של קו התאריך, ובין ה"ישוב" שנמצא מערבה לקו התאריך. למען האמת נודה שיש בנושא הזה מחלוקות גדולות, אבל אין כאן המקום להאריך.

"והנקודה השנית היא שכנגדה, והוא קצה המערב ויושביה גם הם שוכנים על שפת ים אוקיאנוס במערב",

קצת קשה איך רז"ה רואה את "קצה המערב", הרי הוא עצמו היה גר במערב אירופה, קרוב ל"קצה המערב" שנמצא לכאורה בחוף פורטוגל, ומן הסתם ידע את המרחק משם לארץ ישראל ("טבור הארץ" כדלקמן), וכן הלאה ל"קצה המזרח". לעומת זאת, קו האורך של "קצה המערב" (90° מערב מארץ ישראל) עובר 55° מערבה מגרינוויץ', דהיינו ממערב גרינלנד בצפון, נוגע בקצה המזרחי של צפון אמריקה (ניו פאונדלנד), ממשיך דרך האוקיאנוס האטלנטי, נכנס בגוינה, חוצה את ברזיל ויוצא שוב לאוקיאנוס עד האנטארקטיקה. כמובן, מבחינת קו התאריך אין לקצה המערב משמעות מיוחדת. או, אולי, רז"ה ידע כבר על ההתייחסות של הוויקינגים בניו פאונדלנד שאירעה בערך 100 שנה לפניו...

"והנקודה השלישית היא אמצעית בין שתי הנקודות הראשונות האלה על פני כל הארץ והיא נקראת טבור הארץ ויושביה הם יושבי ירושלים וכל ארץ ישראל",

מ"קצה המזרח" עד ל"קצה המערב" יש מרחק של 180 מעלות, דהיינו 12 שעות מהלך השמש (=חצי כדור הארץ), וארץ ישראל נמצאת באמצע בין שתי הנקודות האלו;

"והנקודה הרביעית שכנגדה מתחת לארץ וגם היא אמצעית בין שתי הנקודות הראשונות והיא נקראת טבור הים או לב הים או נקודת תהום",

זה קו אורך 145° מערבה מגרינוויץ', שבצפון חותר את אלסקא ויורד דרומה דרך האוקיאנוס השקט קצת מזרחה מאי טהיטי לאנטארקטיקה; ולסיכום:

"ויש בין כל נקודה ונקודה מארבע נקודות אלו עד הנקודה שכנגדה מרחק מהלך י"ב שעה באורך הארץ כפי ההקפת הגלגל עליהם, ומכל נקודה אל נקודה הסמוכה לה מהלך ו' שעות באורך הארץ מהקפת הגלגל עליהם והמשל על זה כי כשיהיה בקר לשוכני מזרח לא יהיה בקר לשוכני ירושלים עד ו' שעות לאחר מיכן ועל דרך הזה אתה מחשב בכל שעה ושעה המרחק מכל נקודה מארבע הנקודות אל הנקודה הסמוכה לה וזהו מהלך החמה בהקפת הגלגל בכד' שעות על ד' נקודות אלה".

ג. הקדמה ב'

"ודע כי חשבון הימים הנמנים מימי השבוע תחלתו מן הנקודה השלישית שהיא טבור הארץ והיא ארץ ישראל והמשל על זה כי כשמתחיל יום ראשון מימי השבוע לשוכני ירושלים וא"י, לא יתחיל לשוכני קצה המערב עד ו' שעות לאחר מיכן, ובטבור הים שלמטה מן הארץ, והיא נקודת התהום, לא יתחיל עד יב' שעות לאחר מיכן, ולשוכני

קצה המזרח לא יתחיל עד יח' שעות לאחר מיכן, וכן בכל יום ויום מימי השבוע וכן בכל שעה ושעה מן היום ומן הלילה כך הוא סדרן לעולם ונתברר לך מזה כי יש הקדמת י"ח שעות במנין ימי השבוע ושעותיהם בין שוכני ירושלים לשוכני קצה המזרח ששוכני ירושלים מקדימין על שוכני קצה המזרח אע"פ שאין המרחק ביניהם כפי מהלך הגלגל הגדול אלא שש שעות כשאתה מתחיל למנות מקצה המזרח אבל במנין ימי השבוע ושעותיהם כך הוא המדד להן וזהו הסדר הנסדר להן מששת ימי בראשית וזהו המרחק ביניהן במהלך הגדול כשאתה מתחיל למנות מארץ ישראל",

ימי השבוע מתחילים בארץ ישראל מבריאת העולם וסובבים הלאה מערבה י"ח שעות ולא יותר, אם כן קו התאריך עובר שם, ב"קצה המזרח". אלא יש ליום כד' שעות כידוע, ועל פי ההגדרה הנ"ל חסרות לנו ששת השעות שבין "קצה המזרח" לארץ ישראל. לכן מוכרחים לומר שהיום אמנם מתחיל על פי קביעה אלהית ממעשה בראשית מארץ ישראל, אבל באופן פרקטי ששת השעות שלפני כן, בין קצה המזרח לא"י, שייכות גם כן ליום שמתחיל בארץ ישראל.

לפי הגדרת הרז"ה ש"קצה המזרח" נמצא במרחק של י"ח שעות אחרי (מערכה מ-) ארץ ישראל, ז"א שהיום שהתחיל בא"י מגיע י"ח שעות אחר כך לקצה המזרח, למרות שהמדד ההגיוני והקצר הוא רק שש שעות מזרח, כאילו לפני ארץ ישראל.

"קו התאריך" אינו הנושא של הרז"ה. אכן מבחינה זו הוא משאיר אותנו כאן לכאורה עם "חור" של שש שעות דהיינו רבע כדור הארץ: מצד אחד הוא קובע שחשבון ימי השבוע מתחיל מארץ ישראל, ו"כך הוא סדרן לעולם", ומצד שני היום שמתחיל בארץ ישראל ממשיך עוד י"ח שעות מערבה ולא יותר, ולפי זה מעבר לגבול של י"ח שעות מתחיל יום אחר. ויש לתרץ מצד הקדושה, שהרז"ה הולך ומדגיש ענינה בהמשך, שההשפעה השמימית על הזמן מתחילה ודאי מארץ ישראל, ועוד ממשיכה מערבה י"ח שעות (עי' רמ"ק "שיעור קומה", פרק נב). אבל מצד החול אין מניעה שיושבי היבשת האסיאתית יתחילו את ימיהם כמה שעות לפני ארץ ישראל.

"ודע כי סוד העיבור המסור בידינו יסודתו בהררי קדש והם שתי הנקודות מן הארבע הנזכרות: האחת ארץ ישראל והוא אדמת קדש אשר בה עיר הקדש והוא המקום אשר בהר השם לשום את שמו שם שנאמר עליו 'לשכנו תדרשו ובאת שמה' [דברים יב ה], והשנית קצה המזרח שהוא תחלת היישוב וכנגד מה שאמר הנביא 'והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו' [יחזקאל מג ב]",

אכן שתי הנקודות "יסודתן בהררי קדש", וגם הסברה נותנת שכדי לחיות נורמלי אי אפשר שבאמצע היישוב עובר קו התאריך ואנשים גרים זה על יד זה בימים שונים (סברת ה"יסוד עולם", תלמיד הרא"ש). לכן ה' ודאי סידר אמנם ראשית חלות הקדושה מארץ ישראל, אבל אחר כך אנו חייבים למעשה עוד נקודה בכדור הארץ, והוא התחלת היישוב של בני אדם, שמשם אנו מתחילים כל יום מימי השבוע, כדי שלא יהיה הבדל באמצע היישוב, וכמבואר עוד להלן. עם כל זה קצה המזרח המוזכר כאן נחשב עדיין שייך למרחב של י"ח שעות, כך שקו התאריך עובר בינו ובין עיקר התחלת היישוב ביבשת אסיה.

ד. ראיית הלבנה החדשה על פי חשבון המולד

"ופי' הענין הזה כי חשבון המולד שאנו אומרים שהוא ביום פלוני בכך וכך שעות מן היום או מן הלילה הוא כנגד ירושלים, ומה שאנו דנין על ראיית הלבנה מתוך חשבון המולד כפי מה שאמר אבדה דרבי שמלאי לפני ר' שמואל הוא על ראיית הלבנה בקצה המזרח, ועוד נסיף לך ביאור בזה במקומו בתוך פי' השמועה",

מדובר על הבריייתא השניה, ולפיה הלבנה החדשה נראית לראשונה אחרי המולד (שכירושלים) בקצה המזרח לשקיעת החמה של אותו יום שם.

"ודע כי אין אור ללבנה מעצמה כי אם אור הנאצל על פניה מאור החמה",

אין ללבנה אור מעצמה אלא היא מחזירה את אור השמש,

”ומולד הלבנה הוא דבוק הלבנה בחלק אחד כנגד גלגליהם והדבוק הוא כהרף עין”,

ה”מולד” הוא זמן נקודתי, כי הלבנה סובבת את כדור הארץ נגד סיבוב השמש, ו”מולד” נקרא הרגע כשהיא נמצאת בדיוק על קו מדומה בין מרכז כדור הארץ ובין מרכז השמש (ובמשל שלנו גם ירושלים נמצאת בקו הזה, מופנית כלפי השמש); הלבנה נכנסת לקו הזה, ומיד מתרחקת ממנו,

”ולאלתר נפרדת זו מזו והלבנה הולכת ומתרחקת מן החמה לפאת מזרח נשל כדור הארץ ואור החמה הולך ופושט על הלבנה על פניה שכנגד הארץ כפי המרחק קו לקו קו לקו זעיר שם ואין כח העין שולט עליו”,

ברגע של המולד הלבנה מחזירה את כל האור שהיא מקבלת מהשמש לצד השמש, לכן אי אפשר לראות את הלבנה בארץ [חוץ ממצב של לקוי חמה]; וכשהיא נמצאת עדיין קרוב לקו המולד, אור השמש שמגיע לארץ מהשמש הוא יותר חזק מהאור המועט שמוחזר מהלבנה לארץ, לכן עדיין אי אפשר לראות את הלבנה,

”עד שיגיע המרחק לי”ב מעלות הרקיע שהם שלש מאות וששים מעלות ברקיע כולו וזהו יתרון מהלך הלבנה על החמה בכ”ד שעות ובכך האור פושט על פניה עד שכח העין שולט עליו לראותו קודם שקיעת אור החמה וזהו תחלת דקות הלבנה בחידושה והוא הנראה בפאת מערב וכנגד זה הלבנה הישנה הנראית בפאת מזרח בתכלית דקותה עם הנץ החמה והוא כשיעור המרחק הנזכר שהוא י”ב מעלות ולאלתר היא הולכת ומתקרבת אל החמה ומסתתרת תחת אורה עד שהיא חוזרת להדביק בה כבתחלה ועל המדד הזה חוזרת חלילה”,

רק כשהלבנה במרחק של לפחות 12 מעלות מהשמש (מקו המולד), ז”א 12 מתוך 360 מעלות של סיבוב שלם סביב כדור הארץ [$12/360 = 1/30 = 24$ שעות מתוך חודש], אז אפשר לראות אותה, בין ראייה אחרונה לפני כניסתה לקו המולד, בין ראייה ראשונה אחרי יציאתה מקו המולד. וזאת רק בתנאי נוסף, שיהיה הזמן או לפני הנץ (ראייה אחרונה לפני המולד באופק המזרחי) או בשקיעת החמה (ראייה ראשונה אחרי המולד באופק המערבי) לפחות, אבל אם באותו זמן אור השמש עדיין חזק, ראיית הלבנה החדשה מתעכבת עוד יותר, כמבואר להלן. - עד כאן ההקדמות.

לענין ”קו התאריך”: משום שהברייתא השניה, לפי בעל המאור, מדברת על ”קצה המזרח” כנקודה האחרונה על כדור הארץ אחרי א”י שמגיע שם אותו יום של א”י, א”כ מעבר לנקודה זו חל תאריך אחר, והנה, קו התאריך.

”ואחר שהקדמנו ההקדמות הללו שהן כיסודות לפי ג’ שמועות הרצופות בכאן זו אחר זו נתחיל בפ’ השמועה הראשונה בעזרת המלמד לאדם דעת”:

ה. הברייתא הראשונה

”כי סליק רבי זירא אמר צריך שיהא לילה ויום מן החדש” - כלומר אין אנו קובעין היום ר”ח א”כ היה בו המולד מתחלת הלילה במקום אחד ממקומות היישוב ואע”פ שאין המולד נתקן אלא עד י”ח שעות ואין לנו מן החדש אלא שש שעות אנו מוצאין מקום אחר שיש בו לילה ויום מן החדש;

ולבאר הענין הזה אני נותן לך משל ודמיון:

באחד מן הימים שאנו קובעין בהם ר”ה שהוא ר”ח תשרי, כשאנו קובעין אותו ביום שבת, אין אנו קובעין אותו עד שיהא המולד בירושלים יום שבת קודם חצות ואותה שעה שהיא המולד היא בקצה המזרח תחלת לילי שבת כמו שביארנו לך כי שוכני ארץ ישראל מקדימין בסדר מנין ימי השבוע ושעותיהם לבני שוכני קצה המזרח י”ח שעות”,

נגיד שמזדמן לקבוע ראש השנה דהיינו ראש חודש תשרי ביום שבת, זה אפשר בתנאי שהמולד מתרחש בירושלים לפני חצות יום שבת (לפחות ”חלק” אחד); והתנאי הזה לקוח מהברייתא השניה כדלקמן,

ש"הם קשורות ותלויות זו בזו" (סוף פירוש הברייתא השניה, וכן כתוב כבר בהתחלת פירושה), ובאותו רגע של המולד בירושלים מתחיל השבת בקצה המזרח עם שקיעת החמה, ששם מתאחרת השמש י"ח שעות אחרי א"י כמבואר למעלה,

"ואחר שתלך הלבנה ברקיע השמים כ"ד שעות אחר המולד היא תחלת דקותה והיא שיעור החדוש הנראה",

24 שעות אחרי המולד בירושלים מגיעה הלבנה לשיעור "תחלת דקותה והיא שיעור החדוש הנראה", כשבירושלים עכשיו חצות היום של יום ראשון; אבל בקצה המזרח מסתיים עכשיו השבת, ושם הלבנה החדשה נראית לפעם הראשונה, וזאת עוד באותו השבת,

"נמצאת הלבנה נראית בחדושה ליושבי קצה המזרח בסוף יום שבת לפני שקיעת אור החמה ולפיכך היה יום שבת יום ראוי לקובעו ר"ח בכל מקום מפני הלבנה שנראית ביום שבת בערב בקצה המזרח קודם שקיעת אור החמה ולא נמלט היום מראיית הלבנה במקום אחד ממקומות הארץ ושם היה להם הלילה והיום מן החדש כולו אחר המולד",

לכן אפשר לקבוע אותו השבת ר"ח, כי מתקיימים בו שני תנאים:
(א) בו ביום נראית הלבנה החדשה (באיזה מקום בעולם),
(ב) שם היה להם יום שלם של לילה ויום מן החדש החדש אחרי המולד (שבירושלים);

"ואע"פ שלבני ארץ ישראל לא נראתה הלבנה ביום שבת מפני שהיתה שעת תחלת דקות הלבנה והיא שיעור לחדוש הנראה בחצי יום ראשון להם מימי השבוע ואור החמה התוקף עליה מכהה את אורה ומונעו מהראותו עד הערב שהוא סוף יום ראשון ותחלת יום שני זה הוא פי' צריך שיהא לילה ויום מן החדש",

ולא אכפת כלל שלבני ארץ ישראל אין להם לילה-ויום מן החדש אלא שש שעות בלבד (מן המולד עד צאת השבת), וגם לא אכפת שהלבנה החדשה לא מגיעה לשיעור ראייה בארץ ישראל באותו השבת אלא בחצות היום של יום ראשון; ועדיין היא לא נראית בפועל, כי אור השמש מבטל את אור הלבנה עד השקיעה שש שעות הלאה (סוף יום ראשון והתחלת יום שני).

עד כאן פירוש הברייתא הראשונה "צריך שיהא לילה ויום מן החדש".

1. הברייתא השניה

"וגם הוא פי' הברייתא השנויה בסוד העיבור הסמוכה לזו השמועה, לפי שדברי שתייהן שוין, לכך אמר 'זה שאמר אביו דרבי שמלאי לפני רבינו הקדוש מחשבין את תולדתו נולד קודם חצות' כלומר אם נולד בירושלים ביום שבת קודם חצות 'בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה' ביום שבת לשוכני קצה המזרח ולא נמלט היום ההוא מראיית הלבנה ולפי' נראה היום ההוא לקובעו ר"ח בכל מקום וה"ה לשאר הימים",

אותו פירוש ואותו משל שנזכרים בברייתא הראשונה שייכים באופן מלא גם לברייתא זו, ואפילו אפשר לראות אותן כיחידה אחת והפירוש באמת שייך ליחידה זו.

המשך הברייתא השניה:

"נולד אחר חצות בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה' ביום שבת בשום מקום בעולם כי כשנראה לשוכני קצה המזרח, כבר שקע כל אור החמה ויוצא אור שבת, לפיכך נדחה היום ההוא מלקבועו ר"ח בכל מקום וזה הוא סוד העיבור בדחיית מולד זקן שהוא לאחר י"ז שעות תתרע"ט חלקים שהוא נדחה בכל ראשי שנים לעולם";

פירוש: אבל אם המולד התרחש אחר שעברו י"ז שעות תתרע"ט חלקים מתחילת השבת בארץ ישראל, אי אפשר לקבוע אותו שבת ר"ח, כי אפילו בקצה המזרח, י"ח שעות אחרי ארץ ישראל, הלבנה החדשה מגיעה לשיעור ראייה רק אחרי שקיעת החמה של מוצאי שבת שם, ז"א היא נראית לראשונה רק בתחילת

יום ראשון ולא סמוך לפני שקיעת החמה של אותו היום שהמולד היה בירושלים (לפני חצות היום); מצב זה נקרא "מולד זקן". וחזן מ"מולד זקן" יש עוד דחיות בקביעת ר"ח:

"ואין לנו בימים הראויים לקביעת ר"ח שהם ימי בגה"ז כי אם שתי דחיות אחרות והם כשנים הפשוטות הדחיה האחת גט"ו תקפ"ט לאחר מעוברת והשנית גט"ר בכל שנה פשוטה,

והמולד הזקן הוא נדחה לעולם ושרש דחייתו מן הלכה הזאת והוא מסור בדינו על פי החשבון בסוד העיבור מימי הלל בן יהודה בן רבינו הקדוש שהנהיג לקדש על פי החשבון ועל פי הראייה מדוחק הגלות שלא היו העדים מצויין ללכת להעיד לפני ב"ד ולא השלוחים לכל המקומות יכולין לצאת להודיע קידוש ב"ד משום שבוש דרכים,

אבל בדורות הראשונים שהיו מקדשין על פי הראייה לא היינו נוהגים בסוד הזה שאנו נוהגים בו אלא שאפשר שיסמכו עליו בשעת הדחק כמו שנהגנו אנו לסמוך עליו ועל כן שאלנו בגמרא למאי נפקא מינה, כלומר מה איכפת להם לדורות הראשונים להיות מחשבין תולדת הלבנה תדיר, והלא הם לא היו מקדשין אלא על פי הראייה?! ובאה התשובה על השאלה זאת: נפקא מינה "לאכחושי סהדי" כי מחשבון המולד אתה יכול לדעת שעת הראייה שהיא לאחר מכך בכ"ד שעות כמו שאמרנו, ואם העידו העדים שראו את החדש קודם הזמן הזה הרי הם מוכחשים -

מכאן ברור ללא ספק שעל פי הרו"ח אין אפשרות לראות את הלבנה החדשה תוך 24 שעות מרגע המולד שבירושלים, ואם יבואו עדים שמעידים על ראייה כזו, "הרי הם מוכחשים".

"וזה הוא הצורך לחשבון המולד בכל זמן ובכל מקום שהיו מקדשים ע"פ הראייה ואפילו בח"ל כעקיבא בן יוסף וחנניא בן אחי רבי יהושע שהיו מעברים שנים וקובעין חדשים בחוצה לארץ כמו שמפורש במסכת ברכות, זה הוא הצורך לחשבון וזה הצורך הגלוי וידוע לכל",

ז"א בשעה שקובעים ר"ח על פי הראייה בלבד, אין משמעות לר"ח שיוצא על פי החשבון, למרות שעל פי החשבון יוצא הרבה פעמים אפשרות לקבוע ר"ח עוד לפני היום שבו הגיעה הלבנה לשיעור ראייה בארץ ישראל, אלא אנו סומכים על העדים בלבד ומשתמשים בחשבון אך ורק "לאכחושי סהדי",

"אבל הסוד היה לקבוע על פיו בשעת הדחק ולכך נקרא סוד שלא היו רוצין לגלותו ולפרש דבריו וטעמו, למה נמסר החשבון כנגד מקום אחד [ירושלים] והראיה כנגד מקום אחר [קצה המזרח] לפי שהיה להם כדבר מוצנע לעת הצורך ולשעת הדחק וכל חכם מבין בחשבון יכול הוא להוציא חשבון זה מחשבון זה בכל מקום ובכל זמן כפי מה שיצטרך וכפי מה שפירשנו והרי השלמנו פירוש שתי השמועות הקשות והם קשורות ותלויות זו בזו",

יצאנו משתי הברייתות הנ"ל עם הידיעות האלה: 1. מיקום קו התאריך, 2. סוד קביעת ראש חודש על פי חשבון המולד שבירושלים, 3. אפשרות "לאכחושי סהדי" בקביעת ר"ח על פי הראייה, כשהעדים טוענים שראו את הלבנה החדשה תוך פחות מ-24 שעות אחרי המולד. - מכאן והלאה אין נ"מ לענין "קו התאריך".

ז. הבריייתא השלישית

"ונשאר לנו לפרש השמועה השלישית והיא 'אמר רבי זירא אמר רב נחמן עשרים וארבע שעי מיכסי סיהרא וכו'"

וגם בזו ראיתי להוסיף ולהקדים לך הקדמות שיפתחו לך לפירושי:

כבר ידעת כי כל 'לדידן' האמור בתלמוד הוא לבני בבל, וכל 'לדידהו' הוא לבני ארץ ישראל, ואלה שבבבל מדינחאי,

ואלה שבארץ ישראל מערבאי, ובעלי המחקר חקרו על ארך הנמצא בין בבל ובין ירושלים ולא מצאו בו שתי שעות שלימות וא"א שימצא ביניהם ההפרש הגדול הנאמר בשמועה זו בכל סיהרא חדתה ועתיקא; על כן הוצרכנו לומר כי המקום הרמוז כאן על לשון 'לדידן' הוא קצה המזרח שהגיעה שם מלכות בבל בימי שבור מלכא שהיה מלך גדול בבבל בימי רבותינו ז"ל,

ועוד הוצרכנו לומר שהסתר האמור כאן אינו משעת הדבוק עד שעת הדבוק",

"שעת הדבוק" היא רגע המולד, כמבואר למעלה הקדמה ב',

"אבל [אלא] מתחלת הדקות בחדשה ועד תכלית הדקות בישנה",

"תחלת הדקות" מבוארת בהקדמה ב' ובפירוש לברייתא הראשונה, שהיא שיעור ראייה במרחק של 12 מעלות מקו המולד, דהיינו 24 שעות מהמולד, לכן "כד' שעי מיכסי סיהרא" המוזכרות כאן אינן זהות לכד' שעות שהלבנה אינה נראית אחרי המולד, אלא מהוות ענין בפני עצמו, כמבואר בהמשך;

"וזהו זמן בכל סהר וסהר שכח העין שולט עליו, לולא שהוא נמנע ומתכסה במקום אחד זולתי מקום אחר מפני המונע אותו והמכסה כמו שאנו עתידים לפרש,

והרי אנו מתחילים לך בפני השמועה:

כבר נתברר לך ממה שפירשנו לך למעלה כי כשנראית הלבנה בתחלת דקותה שהיא בחדושה לשוכני קצה המזרח בסוף יום שבת בפאת מערב עם שקיעת החמה, היא [החמה] עומדת באותה שעה ברקיע על ראשי שוכני ארץ ישראל והוא להם חצות יום ראשון לפי שהן מקדימין שמונה עשרה שעות, ואין הלבנה נראית להם מחצות זה שהגיע לשיעור המראה, עד הערב שהוא ליל שני, ולא מפני מיעוט הלבנה ודקותה מן השיעור הנראה, שהרי נראתה כבר לשוכני קצה המזרח, אלא מפני אור החמה התוקף עליה,

וזה היא הלבנה החדשה הנכסית לשוכני א"י ו' שעות אחר שהגיעה לשיעור הנראה שנראתה בו בקצה המזרח והוא היה תחלת הדקות",

ז"א אחר חצות יום ראשון עוד ו' שעות (= "ליל שני"), ואז היא גם נראית לבני ארץ ישראל, וזה פירוש המילים "כ"ד שעי מכסי סיהרא: [...] לדידהו שית מחדתא".

עכשיו משל אחר, וצריך לזכור שסוף ראיית הלבנה הישנה היא 24 שעות לפני המולד [= "תכלית הדקות"], במקביל לראייה הראשונה של הלבנה החדשה אחר המולד [= "תחלת הדקות"], כמבואר למעלה בסעיף ד.

"ואם הגיעה הלבנה הישנה לתכלית הדקות לשוכני קצה המזרח שחרית יום שבת בפאת מזרח עם הנץ החמה, והיא עומדת באותה שעה כנגד נקודה הרביעית שהיא טבור ים אוקיאנוס ואותה שעה היא לשוכני א"י חצות ליל יום ראשון לפי שהם מקדימין י"ח שעות",

"תכלית הדקות" ללבנה הישנה, ז"א 24 שעות לפני המולד בארץ ישראל, אז שחרית יום שבת בנץ החמה בקצה המזרח, ואותו רגע הוא חצות לילה יום ראשון בארץ ישראל; אבל בני ארץ ישראל כבר לא ראו את הלבנה הישנה י"ח שעות, ז"א לא ראו אותה מאז שחרית יום שבת אצלם, מדוע?

"והם לא ראו הלבנה מאחרי שחרית יום שבת מפני אור החמה התוקף עליה כל יום השבת, ומפני הסתירה תחת הארץ מתחלת מוצאי שבת עד חצות, ואע"פ שלא הגיע עד כאן לתכלית דקותה שהרי נראתה בשעה זו לשוכני קצה המזרח; ומשם ואילך היא נכסית ונסתרת מכל העולם כולו כאחד,

וזו היא הלבנה הישנה שנכסית משוכני א"י י"ח שעות קודם שתגיע לתכלית דקותה וזהו פי' לדידהו שית מחדתא ותמני סרי מעתיקא",

ז"א "שית מחדתא" כמו שמבואר בפסקה הקודמת, וכאן מבואר "כ"ד שעי מכסי סיהרא : ... לדידהו ... תמני סרי מעתיקא".

"וכנגד זה הוא פי' "לדידן שית מעתיקא ותמני סרי מחדתא",

מבחינת בני בבל (בקצה המזרח):

"שאם הגיע הלבנה הישנה לתכלית לשוכני א"י שחרית יום שבת עם הנץ החמה",

ז"א "לתכלית דקותה" שהיא 24 שעות לפני המולד,

"והיא עומדת באותה שעה ברקיע על ראש שוכני קצה המזרח והוא להם חצות יום ו' לפי שהם מתאחרים י"ח שעות, והם לא ראו הלבנה מאחרי שחרית יום ו', ולא מפני שהגיעה לתכלית דקותה אלא מפני אור החמה התוקף עליה מיום ו' שחרית עד חצי היום שהגיעה לתכלית דקותה, ואז נכסתה מהם ומכל העולם כאחת, וזו היא הלבנה הנכסית לשוכני קצה המזרח ו' שעות קודם שהגיעה לתכלית דקותה",

אם כן במקרה כזה הלבנה הישנה נכסית ל"בני בבל" שש שעות נוספות על ה-24 שעות שהיא נכסית לכל העולם, וזהו הפירוש של "לדידן שית מעתיקא",

"ואם תחלת הדקות שהיא בחדוש הלבנה היתה לשוכני א"י בסוף יום שבת עם שקיעת החמה",

24 שעות אחר המולד,

"והיא עומדת באותה שעה על ראש שוכני קצה המערב והיא חצות ליל שבת לשוכני קצה המזרח לפי שהם מתאחרים משוכני א"י י"ח שעות, והם אינם יכולים לראות הלבנה כל הלילה",

ז"א מתחילת הלילה עד חצות הלילה מפני שהלבנה עוד לא הגיעה ל"תחלת הדקות" בכלל, ומחצות הלילה עד הבוקר

"מפני שהיא מסתתרת תחת הארץ, ואף בכל יום השבת אינם יכולין לראותה מפני שהיא הולכת אחר החמה ואור החמה תוקף עליה ומונעה מלהראות עד סוף יום שבת עם שקיעת החמה אע"פ שכבר עברו מתחלת דקותה י"ח שעות",

כאמור מחצות הלילה עד שקיעת החמה = י"ח שעות;

"וזו היא הלבנה החדשה הנכסית לשוכני קצה המזרח י"ח שעות מאחר שהגיעה לשיעור המראה שנראתה בו לשוכני א"י והוא היה תחלת הדקות",

וזהו הפירוש של "לדידן ... תמני סרי מחדתא",

"וזה הוא פי' לדידן שית מעתיקא ותמני סרי מחדתא לדידהו שית מחדתא ותמני סרי מעתיקא; ובזה נשלם פי' ג' שמועות הקשות בעזרת השם הנותן חכמה",

עד כאן הסבר ענין שלושת הבריות.

ח. דחיית "מולד זקן" ע"פ ר' יוחנן

"ועוד אני מוסיף לך לפרש מה שסמכו לזה בגמ' צריך שיהא לילה ויום מן החדש מנא לן ר' יוחנן אמר מערב עד ערב ריש לקיש אמר עד יום האחד ועשרים לחדש בערב מאי בינייהו וכו' עד רבא אמר חצות לילה איכא בינייהו לר' יוחנן דאמר מערב עד ערב כשם שהשביתה בכל ימים טובים נמנית מתחלת לילה עד תחלת לילה כדרך שביתת השבתות כך ימי החדש שהמועדים תלויים בהן כולן נמנין על הדרך הזה לפיכך צריך שיהא כל הלילה עם היום מן החדש

ולריש לקיש דאמר עד יום האחד ועשרים לחדש בערב ס"ל מדכתיב בערב ולא כתיב עד הערב לומר לך שאף הערב כולו הבא לאחר יום אחד ועשרים הוא נמנה בחשבון ימי החדש שעברו והוא עד חצות ליל יום שנים ועשרים ולא לענין אכילת מצה וחמץ הזכירו הכתוב אלא ללמדך שעד כאן הוא סוף ימי החדש שעברו וזה הוא שאמר לחדש בערב כלומר שסוף ימי החדש תלוי בערב ומזה אתה למד כשם שסופן בחצי הלילה כך תחלתן בחצי הלילה וכן מצינו שנקרא חצות ראשון מן הלילה ערב כדכתיב בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות ומצה הנאכלת עם הפסח היא עד חצות אבל מזה הערב האמור באכילת מצה לא רצה לדקדק מפני שהוצרך לגופו ללמד זמן אכילת מצה ולפיכך דקדק מסוף הפסוק שלא נאמר לענין מצה התלויה בו אלא למנין ימי החדש

ולדברי ריש לקיש אם היה חצי הלילה והיום מן החדש דיו וליתא לדריש לקיש שאילו היה כדבריו לא היה מולד זקן נדחה ומי שדחה מולד זקן כר' יוחנן און וחקר ותקן".